
Factors antròpics en l'evolució del paisatge de ribera del Foix. El cas del molí de l'Horta

Gemma Casulleras,¹
Josep M. Panareda¹
i Àngel Romo²

1. Departament de Geografia Física i AGR
Universitat de Barcelona

2. Institut Botànic de Barcelona

Resum

Els diferents testimonis dels aprofitaments de les aigües del Foix i de la seva ribera apareixen distribuïts des de la capçalera fins a la desembocadura.

Aquestes antigues explotacions al llarg del curs del Foix condicionen, en gran mesura, l'evolució del paisatge de ribera, de gran biodiversitat. En aquesta recerca, s'ha pres com a exemple el molí de l'Horta i el seu entorn. Aquest molí fariner es troba a la capçalera del Foix, dins el terme municipal de Torrelles de Foix i és un dels més antics i més importants de la conca. Ja apareix citat al segle XII.

El molí de l'Horta representa un exemple metodològic en l'estudi de la història del paisatge de ribera del Foix, ja que apareixen diversos usos en un espai relativament reduït (aigua, explotacions agrícoles i ramaderes, habitatge...) i que s'han dut a terme des de la seva construcció. L'evolució d'aquest paisatge des de la seva explotació màxima fins a l'actual abandonament presenta un ampli mosaic de gran interès paisatgístic.

Paraules clau

Molí, paisatge de ribera, factors antròpics, biodiversitat, patrimoni

Resumen

Factores antrópicos en la evolución del paisaje de ribera del Foix.
El caso del molino de la Horta

Los diferentes testigos de los aprovechamientos de las aguas del Foix y su ribera aparecen distribuidos desde la cabecera hasta la desembocadura.

Estas antiguas explotaciones a lo largo del curso del Foix condicionan, en gran medida, la evolución del paisaje de ribera, de gran biodiversidad. En este trabajo, se ha tomado como ejemplo el molino de la Horta y su entorno. Este molino harinero se encuentra en la cabecera del Foix, dentro del término municipal de Torrelles de Foix y es uno de los más antiguos e importantes de la cuenca. Aparece citado ya en el siglo XII.

El molino de la Horta representa un esquema metodológico para el estudio de la historia del paisaje de ribera del Foix, ya que se reúnen diferentes usos del suelo en un espacio relativamente pequeño (agua, explotaciones agrícolas y ganaderas, residencia...) y que se han desarrollado desde su construcción. La evolución de este paisaje, desde su máxima explotación hasta el actual abandono, presenta un amplio mosaico de gran interés paisajístico.

Palabras clave

Molino, paisaje de ribera, factores antrópicos, biodiversidad, patrimonio

Abstract

Human factors in the evolution of the Foix riverside landscape.
The case of Horta mill

The different records of exploitation of the water of the Foix and its banks are distributed from the source to the mouth. These old exploitations along the course of the Foix condition to a large extent the evolution of the riverside landscape, which shows great biodiversity.

In this investigation the example of Horta mill and its surroundings has been taken. This flour mill is near the source of the Foix, within the municipal boundaries of Torrelles de Foix and is one of the oldest and largest in the basin. It is mentioned as long ago as the 12th century.

Horta mill is a methodological example in the study of the history of the Foix riverside landscape, since there are different uses in a relatively small space (water, agricultural and stock-breeding exploitation, residential...) and which have been carried out since its construction. The evolution of this landscape from its maximum exploitation to its present abandonment shows a broad mosaic of great landscape interest.

Keywords

Mill, riverside landscape, human factors, biodiversity, heritage

Introducció

El cereal era el principal conreu a les comarques penedesenques, de primera necessitat per a l'alimentació humana i animal, abans de la implantació de la vinya.

Per a la molta d'aquest cereal, es necessitaven molins que, impulsats per la força de l'aigua, garantissin el pa i el gra. Al llarg del Foix es troben una cinquantena de molins fariners i gran quantitat de rescloses i basses per acumular aigua durant l'època seca.

El paisatge de ribera actual del Foix explica molt bé els possibles usos del sòl en el passat. Per explicar els factors antròpics en l'evolució de l'entorn del Foix, mereix especial atenció el molí de l'Horta, situat a la capçalera del riu dins el terme municipal de Torrelles de Foix (Alt Penedès). Esdevé un bon exemple que aplega un aprofitament moliner, conreus, rescloses, feixes... i del qual es pot fer un treball d'interpretació de l'evolució del paisatge causada per l'enorme interacció entre la vegetació de ribera i les activitats humanes, tant d'explotació com d'abandó d'aquestes, i que dona lloc a una gran diversitat d'espècies vegetals.

El molí de l'Horta, també anomenat de cal Ton Janot, és un dels més antics del riu Foix, té pedres dels segles XIII-XV, i va estar en funcionament fins al principi del segle XX (CARBONELL, 1996, pàg. 125).

En l'inventari de molins fariners al riu Foix, es descriu aquesta construcció molinera com a «conjunt de molí-masia que des de fa anys està abandonat i actualment enderrocat. És de factura molt antiga (s. XIII-XIV), amb dues portes adovellades, amb arc de mig punt i a un nivell més baix que la d'accés a la masia, dona pas a l'estança on es molia d'uns 3,5 per 4,5 m aproximadament i està coberta amb volta de canó lleugerament apuntada. Al seu darrere s'intueix el que havia estat la bassa amb el seu cacau d'1,20 m de diàmetre. Riu amunt es veu la resclosa que alimentava el molí» (PALAU, 1988).

Objectius

El principal objectiu d'aquesta comunicació és l'estudi dels factors antròpics en l'evolució del paisatge del Foix al seu pas pel molí de l'Horta perquè pot esdevenir un model metodològic per explicar les transformacions paisatgístiques en els darrers dos segles d'altres espais similars.

Metodologia

En primer lloc, s'ha dut a terme una recerca de dades que permetin explicar l'evolució del paisatge del molí de l'Horta a través de la seva història.

Les dades s'obtenen bàsicament del treball de camp i del treball de recollida de documentació en diferents arxius i biblioteques.

Pel que fa al treball de camp, s'ha fet una secció transversal des del riu, com es mostra en el perfil de la figura 1. S'ha realitzat un treball de catalogació i fotografia dels diferents elements testimonis d'antics conreus, usos de l'aigua, aprofitaments forestals (feixes, basses, rescloses, arbres de conreu...). També s'han fet diversos inventaris de vegetació per determinar quin és l'estat actual d'aquesta.

El treball de recerca de documentació de testimonis escrits que facin referència als usos de sòl en aquest entorn és una font d'informació molt útil, ja que permet elaborar diferents «instantànies» del paisatge al llarg de la història. La documentació escrita presenta, en molts casos, algunes discontinuïtats cronològiques perquè depèn de cada arxiu i d'allò que s'ha conservat.

Les dades són introduïdes en una base i tractades per obtenir certes conclusions sobre el que s'ha analitzat.

El material cartogràfic utilitzat recull mapes antics i moderns. La cartografia actual a escala 1: 5.000 (mapa topogràfic i ortofotomapa), així com la fotografia aèria dels anys cinquanta, són uns bons instruments per interpretar els canvis més importants en els últims cinquanta anys en l'entorn del molí de l'Horta.

Els programes de sistemes d'informació geogràfica han estat de gran ajuda per a l'elaboració de mapes.

Resultats

Els primers factors responsables de l'evolució del molí de l'Horta són de caràcter natural, sense aquests, molt probablement, no s'hauria construït el molí ni s'haurien desenvolupat les activitats relacionades amb la seva presència. Entre aquests factors naturals destaquen: el riu, el desnivell per aprofitar la força de l'aigua, els sòls argilosos per als conreus i la bona orientació per a la casa, al solell i enlaira, el que fa que quedi arrecerada del vent del nord i lluny del perill d'inundació en cas de crescuda del riu.

Un cop emplaçat el molí i les activitats relacionades (habitatge, conreus, pastures...), té lloc una transformació del paisatge natural. Els factors antròpics faran molta més feina en pocs segles que la natura en milers d'anys, i seran decisius en l'evolució del paisatge de ribera. Del riu, se n'aprofita l'aigua i el desnivell natural, s'hi construeix una resclosa aigües amunt per alimentar el molí i una bassa per emmagatzemar aigua per al seu funcionament i el del mas.

Al voltant de la masia, s'hi desenvolupen conreus de secà en els llocs més elevats i de regadiu en els més propers a la ribera. Del bosc, se n'extreu llenya i els llocs més pedregosos s'utilitzen com a pastures.

Totes aquestes activitats van fer que el molí de l'Horta i el seu entorn fossin importants econòmicament i socialment fins fa escassament un segle.

El progressiu abandó de les activitats molineres i agrícoles, a principi del segle XX, va portar a una transformació del paisatge, sobretot vegetal, amb el resultat d'una vegetació espontània derivada de l'abandó dels camps on resten espècies vegetals testimonis dels antics conreus (figueres, lledoners, ametllers...) i una sèrie de construccions relacionades amb els usos de l'aigua (el molí, la bassa, les rescloses...). Cal mencionar que aquest abandó no es va produir de sobte, sinó que es va fer de manera progressiva, per la qual cosa tenim diferents estadis de l'evolució del paisatge vegetal.

Actualment, els sectors més ombrívols estan ocupats per un alzinar dens; el bosc de ribera per una freixeneda i omedes. Els oms han estat afectats per la grafiosi i el seu lloc ha estat colonitzat per una bardissa densa. Els camps abandonats han estat colonitzats per espècies pioneres i oportunistes (CASULLERAS I PANAREDA, 2004, pàg. 4).

De tots aquests espais anteriors, resulta un mosaic ri-

quíssim en biodiversitat, sobretot en les zones més properes al riu.

En la figura 1 es representen dos perfils que permeten comparar els usos del sòl de principi del segle xx i els actuals.

Conclusions i recomanacions

El molí de l'Horta i el seu entorn pot servir d'exemple per a l'estudi d'altres casos a l'hora d'elaborar un model d'evolució.

El Foix compta amb un ric patrimoni lligat als antics aprofitaments de l'aigua, de gran valor històric i paisatgístic que cal conservar.

En la gestió del territori caldrà intervenir en l'evolució del paisatge en funció dels objectius que es vulguin assolir.

Es precisa que el manteniment d'espais oberts afavoreixi la biodiversitat en el paisatge, alhora que són un factor clau en la prevenció d'incendis forestals.

Bibliografia

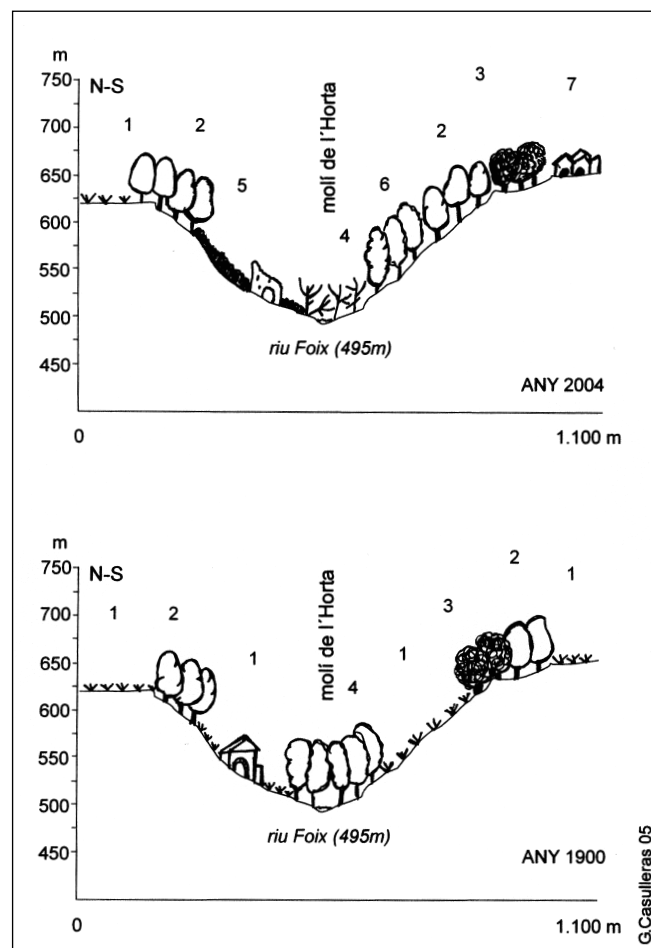
CARBONELL, Vicenç (1996). «Notícia dels molins fluvials del Penedès (Barcelona)». *Miscel·lània Penedesenca*, núm. 25. Pàg. 117-137.

CASULLERAS, Gemma; PANAREDA, Josep M. (2004). *Factores antròpicos en la formación del paisaje vegetal de ribera del río Foix (Barcelona)*. Congreso de Biogeografía. Urdaibai.

PALAU, Salvador (1988). «Inventari de molins fariners al riu Foix». *Miscel·lània Penedesenca*, núm. 12. Pàg. 256-286.

Aquesta comunicació ha estat realitzada en el marc del projecte de recerca BSO2002-04250-C02-01 del Plan nacional de investigación científica, desarrollo e innovación tecnológica, finançat pel Ministeri de Ciència i Tecnologia, sobre l'evolució del paisatge a les terres costaneres.

Figura 1. Perfils on es representen els paisatges i usos del sòl a la vall del Foix al seu pas pel molí de l'Horta. Els dos perfils, que corresponen al 1900 i el 2004, permeten comparar els paisatges i usos al llarg del segle xx.

1. Conreus; 2. Pineda; 3. Alzinar; 4. Omeda; 5. Bardissa; 6. Freixeneda; 7. Urbanització Plana de les Torres.